

Gyermekkori szexualitás és a nemi szerepek kialakulása

Ahhoz, hogy eldöntsük, mennyiben beszélhetünk „szexualitásról” gyermekkorban, először magát a szexualitás fogalmát érdemes tisztáznunk. Ha azt pusztán, mint a faj fenntartását szolgáló tevékenységet tekintjük, akkor a gyermekkor legfeljebb mint a nemi szerepekre való felkészülés korszaka értelmezhető és a pubertástól, a nemi érettség kezdetétől beszélhetünk „szexualitásról”. Amennyiben azonban tágan értelmezzük a fogalmat, mint a testi gyönyör érzésének képességét, akkor a gyerek születésétől kezdve követhetjük nyomon a szexuális fejlődés folyamatát.

A pszichoszexuális fejlődés elmélete Freud nevéhez kötődik. Az ő elméletében a szexuális ingerelhetőség nincs a pubertáskori nemi éréshöz kötve, jelei már a csecsemő tevékenységében is megfigyelhetők. Ezt infantilis szexualitásnak” nevezi. A szexualitás ebben a korban még független a fajfenntartás funkciójától, „annak csak később áll szolgálatába”- írja Freud. Célja, hogy a kellemes érzetek különféle fajtáit felébressze, forrása a különösen ingerlékeny testrészek izgatása, amilyen a száj, a végbél nyílása, a bőr és más érző felületek. A kisgyermek ujjszopása jó példa erre, hiszen a száj és a bőr izgatásán keresztül a kisgyermeknek testi örömforrásként szolgál. Mivel a gyermek életének ebben a szakaszában saját testében, nem pedig a külvilág tárgyaiban leli a kielégülést, ezért Freud - Havelock Ellis fogalmát használva- „autoerotikusnak” nevezi a gyermekkori szexualitást.

Már Freud korában is felvetődött a kérdés, hogy nem használja-e túlzottan tág értelemben a fogalmat. „Ha hajlandók vagyunk végére járni annak, hogy Freud mi mindent gondol bele a szexualitás fogalmába, látni fogjuk, hogy minden megengedhető mértéken túl kitágította e fogalom határait...”- írta Jung. Freud válasza a következő: „... vajon nem Önök használják-e ezt a szót túlságosan szűk értelemben, amikor csak a fajfenntartás területére szorítkoznak. Ezzel elszalasztják az alkalmat a perverziók megértésére, a neurózis és a rendes nemi élet összefüggéseinek megértésére, és önként lemondanak arról, hogy a gyermek testi és lelki szerelmi életének könnyen észlelhető kezdeti szakát valódi jelentőségében megértsék.” Mivel Freud rendszerében a felnőttkori pszichés problémák hátterében a gyermekkori pszichoszexuális fejlődésben bekövetkezett traumák, az elfojtott kielégületlen gyermeki vágyak állnak, így számára elengedhetetlen, hogy az infantilis nemi életet hangsúlyozza, és a gyermeki fejlődést, mint pszichoszexuális fejlődést értelmezze. („Csak a gyermekkori élmények adják a magyarázatát a későbbi megrázó élményekkel szemben tanúsított érzékenységnek is, és csak ha ezeket a rendszerint elfelejtett emlényomokat is felderítjük és tudatossá tesszük, csak akkor tudunk a kórtünettel megbirkózni... a gyermekkor elpusztíthatatlan, elfojtott vágyrezdülései szolgáltatják a tünet kialakulásához szükséges erőt, nélkülük a későbbi megrázó élmények utáni ellenhatások normálisan zajlottak volna le. A gyermekkor ezen hatalmas vágyteljesülési törekvéseit általában szexuális természetűeknek mondhatjuk”). Ez az elmélet természetesen nem kizárólagos, idővel a pszichoanalízis paradigmájában is áthelyeződtek a hangsúlyok, például az én fejlődésének előtérbe állítására, azonban a gyermekkori szexualitás megértésében máig kiemelkedő szerepet tölt be a freudi koncepció. Azonban ez az elmélet sokszor még mindig viszolygást vagy rezignált mosolyt vált ki az emberekből. Freud szerint ez annak köszönhető, hogy a kultúrára nevelés nyomása elfeledtetni velünk saját infantilis nemi ténykedésünket, és nem akarjuk, hogy ezekre az elfojtott dolgokra emlékeztessenek minket. Ráadásul a gyermeki nemi ténykedés tabukat dönget, a mivel a humán szexualitás társadalmilag erősen meghatározott, bizonyos nemi viselkedésmintákat engedélyez, másokat letilt, bizonyos körülmények között jóváhagyja a szexuális viselkedést, míg más körülmények között azt bűnnek nyilvánítja.

Pszichológusként nem egyszer találkoztam rosszállóan felvont szemöldökökkel, elutasító tekintetekkel, lemondó kézlegyintésekkel vagy nyílt kritikával a freudi elképzelések kapcsán. „És te elhiszed ezt a hülyeséget?!” - kérdezte egyik kollégám, miután részletesen elmagyaráztatta velem a klasszikus pszichoanalitikus koncepciót. Talán valóban hit kérdése is, hogy milyen elméleti keretben látjuk értelmezhetőnek, megérthetőnek az élet történéseit. A freudi elmélet talán nem a legkönnyebben emészthető ezek közül, azonban kétségkívül megvannak az előnyei, abban az értelemben, hogy a rémisztő, társadalmi tabukat döngető jelenségek – pl. ödipális komplexum- kapcsán kevésbé érezzük úgy, hogy kétségbe kell esnünk, és orvoshoz, pszichiáterhez vagy pszichológushoz kell vonszolnunk a gyereket. Freud olyan szemüveget kínál, amelyen keresztül ezek a furcsa jelenségek hétköznapivá, érthetővé, sőt természetessé válhatnak számunkra.

A pszichoszexuális fejlődés szakaszai

A gyermek tehát már születése pillanatától rendelkezik a testi öröm érzésének képességével- egyes kutatók szerint ez már az anyaméhben kialakul, vannak olyan felvételek, amelyeken határozottan látható, hogy a magzat a nemi szervével „játszik”-, így a szexuális attitűdök alakulása igen korán megkezdődik. A testközelség nagyon fontos a csecsemő számára, szoptatáskor nemcsak testi táplálékot kap, hanem „lelki táplálékot” is magához vesz. A test melege, illata, tapintása ismerőssé válik, biztonságot nyújt. A stabil, meleg kapcsolat, amelyben az anya „visszatükrözi” a csecsemőt, minden későbbi kapcsolat alapjául szolgál, a szeretni tudás és szeretve levés élményét teremti meg. A szoptatás, etetés, az ehhez kapcsolódó törődés, tisztába tevés nyújtja a gyermeknek az első „szexuális örömet”. Ez az ún. „orális szakasz” a gyermeki szexualitás első fázisa, amely a születést követő másfél évig tartó periódus. A szakasz „erogén zónája” a száj, az ajkak, a nyelv. A szájjal kapcsolatos öröm akkor is megmarad, ha a tárgy ehetetlen. A baba a száján keresztül fedezi fel a világot, mindent belegyömöszöl, megrág, harapdál. Ezek a történések a későbbi szexuális tevékenység csírái, hiszen a száj körüli erogén zóna a felnőtt szexualitásban is kiemelt szerepet tölt be.

A következő, kb. 3 éves korig tartó szakasz az „anális periódus”. Az analitás fogalma a végbél és környékének élettani folyamatát, valamint az ebből származó élményeket foglalja össze. A gyerek érdeklődésének előterébe ebben a korszakban a széket, a vizelet kiürítésével kapcsolatos tevékenységek és fantáziák kerülnek. Számára kezdetben semmi sem gusztustalan, a környezet szabályozó rendszere alakítja ki az undort, a viszolygást. Ebben az életkorban a gyerekek különösen szeretik magukat összekoszolni, ami sok szülőben feszültséget kelt. A bili tartalmával való játszadozás helyett persze vannak más koszos játékok, a sarazás, vizezés, agyagozás, gyurmázás, tehát a ragacsos, piszkos anyagok a „valódit” jelenítik meg a gyerek tudattalanjában. Az ürítés és visszatartás, az ezekhez társuló akarat és hatni tudás is örömet okoz a gyermeknek. A nevelés felerősítheti az analízis szakaszban megélt pozitív vagy negatív élményeket. Különös figyelemmel kell végezni az analízis környéken történő műveleteket (fenéktörítés, lázmérés, végbélkúp felhelyezése... stb.), hiszen a fájdalmas, elrettentő élmények mély nyomot hagyhatnak a gyerekekben. Az „elfenekelés” szintén rossz hatással lehet a szexuális fejlődésre. A fizikai bántalmazás eleve primitív büntetési forma, amelyben az erős szülő a nála jóval gyengébb gyereket testi fölénye által fenyegeti, megfélemlíti, és ezzel agresszióra tanítja, hiszen modellezi számára, hogyan kell „elbánni” a gyengébbekkel. A fenekelés esetében ráadásul a testrészek közelsége miatt a fenékre mért ütések sokszor a nemi szerveket is stimulálják (az analízis zóna eleve erogén), így az erőszak sokszor szexuálisan is felizgatja a gyereket, a szenvedés és öröm élménye összekapcsolódik, ami a későbbi szexuális életére is kihatással lehet. A durva, erőltetett

szobatisztaságra nevelés, a kemény büntetés szintén negatív hatású, azt az érzetet kelthetik a gyermekben, hogy teste és annak funkciói ijesztő és elfogadhatatlan, gusztustalan dolgok. (A széklet az anális fejlődési szakaszban kiemelt jelentőségűvé válik, hiszen a gyermek ezen keresztül tartja kontroll alatt az őt körülvevő világot. Ezzel büntet és jutalmaz. Gondoljunk csak az elégedett szülői arcra, amikor egy sikeres biliztetési programon esett túl a család!) A szoktatás teljes mellőzése szintén helytelen, hiszen nem jelöl ki határokat a gyermek számára, nem tanítja meg a kontroll, a saját test és tevékenység feletti hatni tudás képességére. Ha nincsenek elvárások, akkor a teljesítmény okozta megelégedés érzése is elmarad.

Ahogy a gyerek testileg és lelkileg fejlődik, kíváncsisága egyre inkább a genitáliák felé irányul, a szexuális és erotikus fantáziák, élmények, cselekedetek vezető erogén zónájává a nemi szervek válnak. Ez a freudi ún. „fallikus szakasz”. A gyermekek ebben a korban jól láthatóan foglalkoznak a szexualitás kérdésével, egyrészt olyan szociálisan elfogadott szerepjátékok formájában, mint a „papás- mamás” vagy a „doktoros”, másrészt, olyan kevésbé elfogadott, zavarbaejtő formában, mint a maszturbáció. Ez a tevékenység általában mind a szülőknek, mind a pedagógusoknak sok fejtörést okoz, hiszen sokszor nem lehet nem észrevenni, és ha már észrevették, tenni kell valamit... Mivel a szobatisztaságra szoktatás ebben az életkorban már általában sikeresen lezárul, a szemérem érzésének és szokásainak tanítása, nevelése kezdődik el. Ugyanakkor a gyermekek fokozottan érdeklődnek saját és társaik nemisége iránt. Freud szerint a fallikus szakasz legfontosabb jellemzője, hogy mindkét nemű gyermek fantáziáját a férfi nemi szerv, a pénisz foglalkoztatja. (Innen ered a „fallikus” elnevezés.) A fiúknál ez a kasztrációs félelmet eredményezi (Elveszítettem, ami van, hiszen a lányoknak például nincs...), a lányoknál pedig a péniszirigységet hívja életre (Miért nincs? Elvették/ elvesztett...? Hogyan lehetne?...). A pszichoanalitikusok többsége mára kétségbe vonja, hogy kizárólag a férfi nemi szerv válik a 3-5 évesek fantáziáinak tárgyává, így a péniszirigységet sem tartják általános jelenségnek. (Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy nem tekinthetjük kórosnak, ha a kislányok fokozott érdeklődést mutatnak a másik nem anatómiai adottságai iránt, hiszen ekkor tudatosul bennük, hogy valami nekik nincs- nem mindig fedezik fel, hogy nekik „más” van, hiszen a női nemi szerv kevésbé szembetűnő-, és igyekeznek kifürkészni az ezzel kapcsolatos titkokat. Ráadásul, ha úgy tapasztalják, hogy a fiúkkal máshogy bánik a környezet, nekik izgalmasabb, veszélyesebb dolgokat lehet csinálni, olyanokat, amik számukra tiltottak, akkor könnyen kialakulhat bennük egyfajta irigység, vágy, hogy ők is olyanok legyenek, mint a fiúk - azaz rendelkezzenek azzal, amivel ők rendelkeznek, a fiúság kritériumával, azaz a pénisszel. Ebben az életkorban a kisfiúk számára sok fejtörést okoz, hogy a lányoknak „Miért nincs fütyijük?” illetve a kislányok is megfogalmazzák a maguk kérdéseit: „Nekem miért nincs?”, „Hová lett?”, „Mikor fog kinőni?”. Ezt a kíváncsiságot a maga szintjén ki kell elégíteni. Ennek legegyszerűbb és a gyermek fantáziáját is leginkább lecsillapító módja, ha elmagyarázzuk, hogy a két nem különböző anatómiai adottságokkal születik, sőt, hogy tulajdonképpen ez a különbség a „fiúság”/ „lányság” legfontosabb kritériuma. A lányok megnyugszanak, ha megtudják, hogy nekik is van valamilyük,- ha nem is olyan szembetűnő, mint a fiúké-, sőt büszkéek lehetnek, hogy van méhük is, amiben ha nagyok lesznek, kifejlődhet a kisbaba. A terhesség kérdése amúgy is foglalkoztatja a gyerekeket, sokszor látnak pocakos kismamákat, így előbb- utóbb biztosan találkoznak a terhesség tényével és kérdéseik is lesznek ezzel kapcsolatban. Ha erről kíváncsiskodnak, érdemes elmondani nekik, hogy a baba az anya pocakjában nő fel, hiszen eleve ott vannak azok a kis sejtek, amikből kifejlődhet a gyermek. Az anya olyan, mint egy „fészek”, melegen tartja, megóvjva, táplálja a babát, amíg az olyan erős nem lesz, hogy a világra jöjjön. Azért, hogy a gyerek el tudja képzelni az élet keletkezését, érdemes ültetni néhány magot egy cserépbe, és

gondozni, amíg ki nem bújik a növény. Ebből megértheti, hogy egy kis élettelennek tűnő magból egy élő növény bújhat elő.)

E korszak másik nagy történése az ún. „ödipusz- komplexus” (vagy „ödipusz- konfliktus”, „ödiális konfliktus”). A „komplexus” az elfojtott, tudatalatti vágyak és velük kapcsolatos gátlások összességét jelenti. Az ödipusz- komplexus fogalma magában foglalja a szeretet, az ellenséges indulatok és az ehhez kapcsolódó büntudati elemek, mindazon megnyilvánulásait, amelyet a gyermek szüleiivel kapcsolatban átél. Az elnevezés a klasszikus Oedipus- mondára utal, amelyben az azonos nemű rivális szülővel szembeni gyűlölet, illetve az ellenkező nemű szülő iránti szexuális készletesség jelenik meg: Laiosz thébai király figyelmeztetést kap Apollóntól, hogy tulajdon fia lesz a gyilkosa, ezért megparancsolja feleségének, hogy újszülött fiát tettesse ki Kithairón hegyére. Az anya egy pásztorra bízta a gyermeket, aki megkönyörül rajta, és a gyermektelen Polübosz királynak adja át, aki saját fiaként neveli fel. Az ifjú felnövekedve hírért veszi bizonytalan származásának, és mivel nevelőszüleitől nem kap felvilágosítást, Apollón híres jósdájába Delphoiba megy, hogy kérdésére választ kapjon. Válasz helyett azonban jóslatot kap: meg fogja ölni apját, és anyját veszi feleségül. A rémült ifjú ezután nem mer hazatérni hazájának hitt Korintoszba, hanem ellenkező irányba veszi az útját. Egy keresztútnál találkozik, és szóváltásba keveredik egy előkelő úrral, a konfliktusból verekedés támad, végül a fiú- Oidipusz- botjával agyonüti a férfit. Vándorlása során Oidipusz eléri Thébát és azzal, hogy megválaszolja a várost uraló szörny, a Szfinx, addig megfejtetlen talányát, felszabadítja a thébaiakat. A hálás nép azzal tünteti ki Oidipuszt, hogy megválasztják elhunyt királyuk helyére és nőül adják hozzá az özvegy királynét. Oidipusz és felesége boldog házasságban élnek, amikor egy pestisjárvány sújtja a várost. A pestistől való megszabadulásra újra a delphoi jósda adja meg a választ: csakis Laiosz király gyilkosának megbüntetése vet véget a járványnak. A gyilkos keresése közben feltárul a szörnyű titok: a keresztúton megölt férfi volt Laiosz király, Oidipusz tulajdonképpeni apja. A jóslat tehát beteljesült: a fiú megölte apját és nőül véve anyját, a helyébe lépett. A királynő a hír hallatán felakasztja magát, Oidipusz pedig a felesége ruhájáról levett csattal kiszúrja szemeit. A thébaiak elűzik a vak királyt, akit lánya – Antigoné- vezet az attikai Kolónoszba, ahol a jóslat szerint bevégzi életét... A monda drámaian mutatja be az ellenkező nemű szülő birtoklása iránti vágyat, amit az azonos nemű szülővel való rivalizálás kísér. A gyerekek persze nem szó szerint ismétlik meg a tragédiát. Freud szerint inkább arról van szó, hogy a fiúknak a csecsemőkorból a gyermekkorba átlépve újra kell rendezniük érzelmi kötődésüket, el kell távolodniuk anyjuktól, és közeledniük kell apjukhoz. Ennek útja az azonos nemű szülővel való azonosulás, viselkedésének, tulajdonságainak, vélekedéseinek magába olvasztása. Mivel Freud elmélete férfi- központú volt, így a lányok ödipális konfliktusát kezdetben a fiúk mintájára képzelte el, és csak később módosította azt: a lány csalódik a kasztrált anyában, és az apa felé fordul (péniszirigység). A fiúkkal ellentétben őt nem fenyegeti a kasztráló apa (fiúk esetében a kasztrációs fenyegetés miatt húzódik vissza a fiú a rivalizálástól és azonosul az apával), ezért nem kell lemondania a választott tárgyról, számára az ödipusz- komplexus kevésbé feszültségteli, szorongáskeltő. „Mint kikötőbe, beveznek az ödipális szituációba”- fogalmaz Freud a kislányok kapcsán.

Talán az ödipusz- komplexus elmélete az, ami miatt Freudot a közvélemény a legnagyobb felháborodással fogadja. A vérfertőzés olyan tabu, amely erősen él a társadalomban, és nem szívesen gondolunk arra, hogy hároméves gyerekeink fantáziáját ennek megszegése tölti ki. „Az Öidipusz- komplexus kifejezés természetesen nem azt akarja mondani, hogy ezt a konfliktust felnőttkori formában értelmezzük, hanem a gyermekkorban megfelelő kicsinyítésben és gyengítésben.”- figyelmeztet Jung, az ödipusz- komplexus csak egy hasonlat, amely az anya és az

apa iránti gyermeki vágyak, ellentmondások és ezek által előidézett konfliktusok leírására szolgál. A gyerekek olykor képesek a legféltékenyebb módon a szülők közé tolni. A kislányok megfogalmazzák, hogy „majd apához mennek feleségül, ha nagyok lesznek”, a kisfiúk pedig kijelentik, hogy „anya a legszebb, és őt kívánják elvenni, ha apa már megöregedett”. Amíg pedig ez nem lehetséges általában gond nélkül beérik az óvodai szerelmekkel... Ami ebben az életkorban rendszerint gondot okoz, az nem a gyermeki fantázia, hanem a szülő reakciója. A szülők nárcisztikus és agresszív törekvései, egymás iránti érzelmei, indulatai sokkal nagyobb erővel esnek latba, mint a gyermeki inceszt fantáziák. A kislány például, aki apjához gyermeki „szerelemmel” kötődik, minden erejével azon van, hogy megfeleljen annak a képnek, amit az apa elvár tőle. Ez egyben annak is az időszaka, hogy az apa nőiességről alkotott vágyképét a lányára vetíti, megtanítja arra, hogy milyen az „ideális nő”. Ha az apa válaszreakciója az, hogy a kislány olyan, mint az anya, akit ő szeret, akkor – amennyiben ez a szeretet „normális” – nem szül szorongást a gyerekekben, ha azonban azt közvetíti, hogy „másnak kell lenni, mint az anya”, az már összezavarhatja a gyereket. Úgyszintén, ha a kisfiúk nyugodt szívvel azonosulhatnak az apával, hiszen ő az anya számára szeretett és elfogadott, akkor túljutnak az ödipális válságon, míg ha azzal szembesülnek, hogy „csak olyanok ne legyenek, mint az apjuk”, akkor már rendszerint gondot okoz számukra az ellentmondás feloldása. A szülők a nemi szerepekkel kapcsolatos – akár tudattalan- fantáziáikat kivetítik a gyerekekre, közvetítik, hogy milyen elvárásaik vannak velük kapcsolatban. Ha ezek az elvárások ellentmondóak, összeegyeztethetetlenek, akkor kerül bajba a gyerek az ödipális- komplexus megoldásában. (Ennél még súlyosabb eset, amikor az incesztus tilalmának megszegésére kerül sor, a kóros hajlamú felnőtt a gyermek vágyát összetéveszti egy szexuálisan érett személy vágyával, és szexuális cselekedetet kezdeményez a gyermekkel. Ilyenkor az ödipális fantázia helyére olyan reális cselekedet lép, amelyre a gyermek nincs felkészülve, és amely számára súlyos traumát okoz.)

A 6-7. életév tájékán a gyermek nemi azonosságtudata kialakul, Freud szerint ekkor a következő fázisba, az ún. „látenciakorszakba” lépnek, amelyben a szexualitás kérdései ideiglenesen háttérbe szorulnak, a hangsúly az intellektuális fejlődésre, az énkép megerősítésére, a versengésre tevődik át. A szexuális fejlődés újbóli előtérbe kerülésének időszaka az adolescencia, amely már az érett szexualitás kibontakozásának kora.

A nemi identitás „tanulása”

Freud elméletében a személyiség nemi azonosságának kialakítása jól programozott úton halad az orális, anális, fallikus szakaszokon, az ödipusz- komplexuson, a látenciakoron át az érett szexualitásig. A hangsúly a belső konfliktusokon és azok sikeres- sikertelen megoldásán van. Vannak azonban olyan elméletalkotók, akik szerint a külvilág történései, elvárásai, modellhatásai sokkal inkább meghatározzák a szexuális fejlődést, illetve a nemi szerep kialakítását, mint ahogy az Freud feltételezte.

Amikor egy gyermek megszületik és felsír, az első dolog, amit megfogalmazznak vele kapcsolatban az, hogy milyen nemű. „Kisfiú” vagy „kislány”- jelenti be a nővér. A szülők nemmel kapcsolatos fantáziálása már a születés előtt beindul. Vannak, akik tudni szeretnék a születendő gyermek nemét, vannak, akik hagyják magukat meglepni, azonban a legtöbb szülőben van valamilyen vágykép a gyerek nemével kapcsolatban. A nemhez pedig ideálokat kapcsolnak (Ezek az ideálok, félelmek és elvárások sokszor megjelennek a névadásban: győztes „Viktorokká”, kedves „Virágokká” avatják, vagy a hosszantartó szülői próbálkozások jutalmaként „Ajándék” névre keresztelik a kicsit.). Erős kisfiúkat, szép vagy vagány kislányokat

szeretnének. A vágykép torzít, erősen befolyásolja, milyennek ismeri fel a környezet a baba „karakterét”. A szocializáció azonnal megkezdődik, a gyermek megkapja a nemének megfelelő rózsaszín vagy világoskék rugdalózdót, és elvárások sorát fogalmazzák meg vele kapcsolatban. Az apák elképzelik a fiúkkal játszott első focimeccset, vagy azon izgulnak, hogyan fogják érezni magukat, ha a lányuk serdülni kezd, és udvarlók legyeskednek körülötte. Az anyák lelki szemei előtt lezajlik a lányukkal való első közös sütés- főzés, szépítkezés, bevásárlás vagy azt tervezgetik, miként fogják élsportolóvá, kiemelkedő tanulóvá, vagy igazi nők bálványává nevelni fiukat. Ezek a fantáziák azok, amelyek vezetni fogják a szülőket abban, milyenné „alakítsák” fiaikat, lányukat, mit támogassanak, büntessenek, milyen környezetet válasszanak gyermekük fejlődéséhez. A gyerekek azonban nem passzív befogadók ebben a folyamatban, megsűrítik az információkat, tapasztalatokat, maguk is aktívan formálják a „szerepet”, amelyet elvárnak tőlük. A gyerekek példaképeket választanak, akikhez hasonlítani szeretnének, akiknek vágnak „belebújni a bőrébe”. Ezek a vágyott modellek általában a szülők. Az azonosulás biztonságérzetet nyújt, hiszen a gyermek ezáltal „magában teremti meg a szülőt”, így az állandóan vele marad, akkor is, ha fizikailag távol vannak egymástól. Gyakori jelenség, hogy a gyerek, akinek hiányzik a szülő, felveszi annak ruháját, befekszik az ágyába, úgy viselkedik, beszél, ahogy azt ő teszi, hogy ezek által pótolja őt, betöltse a hiányát. Az azonosulás a biztonságérzet megteremtése mellett, a nemi szerep elsajátítását is lehetővé teszi, ahogyan arra Freud rámutatott, de gyakran előfordul, hogy a gyerekek nem kizárólag az azonos nemű szülő viselkedésmintáit igyekeznek elsajátítani, hanem az ellenkező nemű szülőt is „magukba építik”. (A kisfiúknál például gyakran előfordul, hogy a kislányokhoz hasonlóan próbálgatják édesanyjuk ruháját, cipőjét, ám mégsem kell gyanakodnunk, hogy ez a rejtett homoszexualitás biztos jele.) A gyerekek nemi szerepekről alkotott fogalmai tehát saját tapasztalataik aktív összeegyeztetésének eredményei, amelyek sokszor igencsak eltérnek a valódi helyzettől. Sandra Bem pszichológus számolt be egy, a gyermekek nemi identitásáról kialakított egyedi elképzeléseit jól megjelenítő, saját gyermekével megtörtént esetről: Jeremy, a kisfia egyik nap úgy döntött, hajpántot vesz fel az óvodába. Egy másik fiú csúfolni kezdte, azt hajtogatta, hogy Jeremy bizonyosan lány, hiszen csak a lányok viselnek hajpántot. Jeremy érvelni próbált, mégpedig azzal, hogy neki pénisz is van, így egészen biztosan kisfiú, de a másik tovább cukkolta. Végül Jeremy elkeseredésében letolta a nadrágját, hogy nemi identitását demonstrálja. A másik fiút azonban ezzel nem győzte meg: „Pénisz mindenkinél van, de hajpántot csak a lányok hordanak!”. A „fiúság” és „lányság” kritériumai lassan bontakoznak ki a gyermeki tudatban, eltart egy ideig, amíg a gyermekek biztos fogódzókra tesznek szert ezzel kapcsolatban.

Néhány „rázó” téma a gyermekkori „szexuálist” érintő tevékenységekkel és fantáziákkal kapcsolatban:

Mondhatjuk, hogy a szexuális élet a magánélet szférájába tartozik, és elsősorban a család feladata, hogy az ezzel kapcsolatos problémákat kezelje, átsegítse a gyermeket a nehézségeken, eloszlatja a félreértéseket, azonban nincs olyan gyermekközösség, ahol a szexuális viselkedés ne jelenne meg valamilyen többé- kevésbé szocializált formában. A pedagógus sokszor szembesül azzal, hogy kínos kérdésekre kell válaszolnia vagy kínos- sokszor számára is ijesztő, nehezen értelmezhető- helyzeteket kezelnie. Ráadásul még a szülővel is tisztázni kell ezeket, mégpedig oly módon, hogy ne tolakodjon bele a család privát szférájába, és saját pedagógusi tekintélyét is megőrizze. A szexualitásról azonban nehéz beszélni- még jól kialakult szókincsünk sincs rá-, és még nehezebb eldönteni, hogy mi helyes és helytelen, elfogadható vagy aggodalomra okot adó. Pszichológusként dolgoztam egy óvodában, amikor a következő eset történt: Az óvónő

rajtakapott két kiscsoportos fiút az óvoda udvarának sarkában, amint „fajtalankodtak”. Ez azt jelentette, hogy az egyik kisfiú a szájával ingerelte a másik péniszét. Az óvónő felháborodott kérdésére, miszerint miért csinálták, a kisfiúk egyike azt válaszolta, hogy előző este látta a TV-ben, hogy X és Y ezt tette (két reality-show szereplő), és onnan kapta az ötletet. Az esetről hamarosan az egész óvoda tudomást szerzett, a délután során a szülők is mindenről értesültek. A főszereplő fiúk anyukái aggódni kezdtek fiaik bontakozó nemi irányultsága miatt, egymás gyermekét vádolták „elcsábítással”. Bár a fiúk maguk mondták, hogy tulajdonképpen a TV-ben látottakat utánozták, ez nem nyugtatta meg a felnőtteket. Botrány lett: a kisfiúkat rövid időn belül homoszexuálisnak kiáltották ki, a szülőket pedig erkölcstelennek, hogy ilyen műsorokat néznek otthon. Mindenki szégyenkezett. Míg maga a szexuális tartalmú utánzásos játék valószínűleg semmilyen negatív hatással nem lett volna a gyerekek lelki fejlődésére, addig a botrány, a megbélyegzés, annak tudatosítása, hogy valami szörnyű dolgot műveltek - hiszen a felnőtteken a pánik lett úrrá-, már annál károsítóbb hatású lehetett. A szexuális élményhez szégyen társult, a gyerek átélhette, hogy rossz, ferde hajlamú, züllött, és egyben ráébredet, hogy a szexuális viselkedést jobb elrejtteni a külvilág elől, mert amíg otthon a TV-ben megy, addig minden rendben van, ha azonban mások is meglátják, abból baj lesz. Egy ilyen élmény elég ahhoz, hogy a fiúk majdani felnőtt szexuális életét szorongás, büntudat, a nevetségességtől, a lelepleződéstől való félelem árnyékolja be. „Nem a bűnös dolgokat a legnehezebb bevallani, hanem a nevetségés és szégyenletes dolgokat.”- figyelmeztet Rousseau.

A pedagógus sokszor nem tudja kikerülni, hogy kezelje a szexuálisan (is) érintett témákat, kérdéseket, még akkor is, ha ezek kínosak. A szexualitás medikalizálódáson ment keresztül, mint biológiai szükségletet tekintjük, és legkönnyebben az orvosi rendelőben beszélünk róla (a szülés, vagy a menstruáció mára teljesen „orvosi problémává” vált). A pedagógusok sokszor a védőnőt, az iskolaorvost, esetleg a biológia szakos kollégát hívják segítségül, ha szexualitással kapcsolatos kérdések merülnek fel. Holott a szakértő, bár sok esetben több ismerettel vagy adattal rendelkezik, mégsem tud abban segíteni, amire a legnagyobb szükség lenne, azaz, hogy a gyerekek megtanuljanak beszélni szexualitásról, intimitásról, kapcsolatokról. Meg tudják és merjék fogalmazni, gondolataikat, meg tudják határozni érzéseiket. A szexualitásról való beszélgetéssel a pedagógus természetesen kockázatot vállal: lehet, hogy a gyerek olyat kérdez, ami szemérmességébe ütközik, lehet, hogy tapasztalatlanak érzi magát, lehet, hogy nem tud válaszolni, lehet, hogy túlságosan mélyen érinti valamely kérdés, és nem képes válaszolni, és félhet attól is, hogy a gyerekek otthon elmesélik a hallottakat- vagy azt, amit abból megértettek-, és esetleg a szülők tabuiba vagy véleményébe ütközik, és ezáltal kerül kellemetlen helyzetbe. Ugyanakkor, ha nincs olyan felnőtt, akinek a gyerekek feltehetnék a kérdéseiket, és aki izgalmasan, de nem vulgárisan beszélne velük a szexualitásról, akkor kénytelenek a sokat kárhóztatott TV-ből informálódni, és könnyen előfordul, hogy olyan formában találkoznak a nemiségre vonatkozó ismeretekkel, ami kimondottan rossz hatású a szexuális fejlődésükre. A pornográf ábrázolásmód, amellyel a gyerekek naponta találkoznak, azért káros, mert a nemiséggel kapcsolatos élményeket az agresszivitással társítja. A gyerekek fantáziájában a látott képek felértékelődnek, bizonyos fokig rögzülnek és rögzül az ezekhez társított élmény, izgalmi állapot. A felnőtt szexualitásban később problémaként jelentkezhet, hogy a nemi izgalom feltételévé az agresszió felidézése vagy átélése válik. (Ha a film annyira sokkoló, hogy erős félelmet vagy undort vált ki a gyerekből, akkor az a szexualitás elutasításához, a nemi szerep elfogadásának képtelenségéhez is vezethet.)

Ahhoz, hogy a szexualitásról beszéljünk, meg kell keresni a megfelelő nyelvet. Eric Berne

megfogalmazása szerint: „A szexről nem könnyű szólni, ugyanis elég nedves. Sőt nemcsak úgy egyszerűen nedves, hanem egyenesen síkos, és aki erről hajlamos megfélekedni, az hamarosan beleragad a mondandójába.”. Vannak orvosi szakkifejezések, mint „konjugáció”, „kopuláció”, „koitusz”, amitől az egésznek tudományos és nagyon száraz légköre lesz, és vannak trágárságok, amelyek olyan képzeteket hívnak elő, amelyek elsődlegesen és visszataszítóak. A trágár szavakat gyermekkorban sajátítjuk el, egy gyermekkor után megtanult idegen nyelv szavairól tudhatjuk ugyan, hogy trágarak, ám mégsem keltik fel bennünk közvetlenül a trágárság képzetét, nem pirulunk el, ha ki kell mondanunk, vagy nem röstelkedünk, ha halljuk őket. A trágárság egyszerre feszültséget teremt, és a feszültség szelepéül szolgál. Az obszcenitás azonban csak akkor visszataszító, ha komolyan veszi az is, aki mondja, és az is, aki hallja. A malac viccek, szóviccek, pajzán versikék, amelyeket a gyerekek szájából (is) annyiszor hallani, éppen illetlenségüknél fogva tölti be a szerepüket: levezetik a szexualitással kapcsolatos feszültséget és azáltal, hogy szatírárt csinálnak a „komoly dologból”, a szorongást nevetésben oldják fel. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy meséljünk disznó vicceket a gyerekeknek, csupán ne csodálkozzunk, ha ők maguk egymás között ilyeneket puszognak, a gyerekeket lehetetlen olyan környezetben felnevelni, ami mentes ezektől és nem is kell feltétlenül...

A humor a „felvilágosítás” során sem árt meg, persze nem abban a formában, hogy a szülő vagy a pedagógus zavartan nevetgél a téma kapcsán. A gyerekeket előbb- utóbb érdekelni kezdi, hogyan jöttek a világra (amikor kistestvérük születik ez a téma mindig terítékre kerül), és ilyenkor a felnőtt szembesül azzal, hogy kell valamit mondania, „el kell magyaráznia a szexualitást”. A szex azonban csak részben „magyarázható el”. Eric Berne szerint „Elmagyarázhatóságát talán a sütés-főzéshez lehetne leginkább hasonlítani. Hiába taglaljuk a fazekak hőfokát és aromáját- a gáztűzhelyek és a mérgezgombák szakszerű ábrázolásának tanulmányozásától még senki nem vált mesterszakáccsá. Sajnos a dolog nem úgy működik, hogy csendesesen férehívjuk fiunkat/lányunkat, és azt mondjuk: ABC+DEF=G. Kérdés van? Nincs? Akkor ideje ágyba menni. Jó éjt.”. Persze azért a megfelelő szinten magyarázatot kell adni a szexualitásra, de egyrészt érdemes lemondani arról, hogy a szex lényegének kérdésébe („csodálatos dolog”, „biológiai szükséglet”, „hú de izgalmas”, „bűnös szenvedély”...stb.) belezavarodjunk - helyette hangsúlyozzuk inkább az érzelmeket és az intimitást- ; másrészt fontos tudnunk, hogy mire gondol a gyerek, milyen előfeltevései, (tév)képzetei vannak a témával kapcsolatban. A gyermek az „infantilis nemi elméletek” egész sorát alkotja meg magában a hallott, látott részinformációk, és a fantáziája segítségével. Ha valami foglalkoztatja, arra megpróbál magyarázatot adni, ha „titkot” sejt, akkor sokszor agresszív, félelmetes dolgokat vél az ismeretlen mögött. Ezek között vezető helyen vannak a nemi szervekkel, a nemi aktussal és a szüléssel kapcsolatos fantáziák, amelyek igen fenyegetőek, feszültségkeltők lehetnek a gyermek számára. Például a terhesség kapcsán arra a következtetésre jut, hogy a mivel „a kisbabák az anyjuk hasából bújnak elő”, az anya lenyeli, felfalja a gyerekeket, vagy azt képzeletben, hogy a gyerekek a végbélen át születnek. Ha tanúja lesz a szülők nemi aktusának- vagy akár csak hallja a hangokat-, azt könnyen agresszív, félelmetes dologként értelmezheti, megijed, hogy a szülei bántják, kínozzák egymást. Ezek a fantáziák, illetve a kapcsolódó feszültségek, szorongások traumatikusak lehetnek a gyerek számára.

Az önkielégítés „problémája”

Talán az önkielégítés megítélése és kezelése az egyik legproblematikusabb a kisgyermekkor szexualitással kapcsolatos dilemma. Hogy mit tekintünk szexuálisan elfogadhatónak vagy elutasítandónak, mindig az adott társadalom függvénye, ahogyan az is, hogy egyáltalán mit

tekintünk szexuális jellegű tevékenységnek. A 18. század előtt a gyermekek saját, vagy kölcsönös maszturbációját nem tekintették mai értelemben „szexuálisnak”, hanem az ujjszopáshoz, a vakarózáshoz vagy az orrfújáshoz hasonló tevékenységet láttak benne, olyan cselekvést, amely megszünteti a testi kellemetlenséget és jó közérzetet kelt. (XIII. Lajos francia királyt orvosa maszturbálni tanította, hogy ezáltal szabaduljon meg a testet veszélyeztető „rossz nedvektől”.) A 18. századtól kezdték a gyermeki és ifjúkori önkielégítést mint beteges, bűnös és veszélyes tevékenységet tekinteni, innentől ered üldözése, büntetése, az önkielégítést végző gyermek megszégyenítése, illetve ezzel párhuzamosan az önkielégítés miatti büntudat kialakulása.

Másfél- két éves kortól genitális öningerlés a legtöbb gyereknél előfordul. A kisfiúk, kislányok felfedezik, hogy külső nemi szerveik érzékenyek az izgatásra. A fiúk a pénisz, a lányok elsősorban a csikló érzékenységét tapasztalják meg- a hüvelybejárat környékének izgatása ebben az életszakaszban ritkább-, és válik ez az öröm és a megnyugtatás élményének forrásává. A kérdés, hogyan reagáljon – vagy hogyan ne reagáljon- erre a felnőtt?!

A felnőttek reakciója sok mindentől függ: neveléstől, saját tapasztalattól, a szexualitással kapcsolatos félelmektől és ideáktól, vallástól, a saját szexuális élet jellegétől, attól, mennyire fogadja el a felnőtt, hogy a gyermeknek is vannak szexuális tevékenységei, élményei. Európai kutatások szerint a párkapcsolatban élő felnőtt férfiak 63%-a, míg a nők 31%-a végez rendszeresen önkielégítést- a tevékenység tehát igencsak elterjedtnek mondható a felnőtt lakosság körében is, ahol pedig lehetőség lenne a szexualitás más jellegű megélésére. Ebből arra következtethetnénk, hogy a dolog általánosan kedvelt, tehát elfogadható, nem kelt feszültséget. Ez azonban korán sincs így. Az önkielégítéssel kapcsolatos ijesztgetés (pl.: „Le fog száradni/törni!”...stb. vagy serdülőknak szólóan: „Korai magömlésed lesz tőle!”), büntetés igen gyakori módszer mind a szülők, mind a nevelők körében. A gyerek ebből azt tanulja meg, hogy valami különlegesen rossz, bűnös dolgot csinált, ami neki nagy élvezetet nyújtott. Kialakul a büntudat és az a kényszer, hogy a szexualitást el kell rejtteni a világ előtt, nem szabad élvezni, ha mégis, akkor büntudatot kell érezni miatta. Azonban nemcsak a kemény büntetés, szidás válthat ki ilyen reakciót a gyerekekben. A felnőttek rémült, tehetetlen kétségbeesése, amivel sokszor a gyermek nyiladozó szexualitására reagálnak, a gyerek számára felér egy büntetéssel, hiszen arra figyelmezteti, hogy valami szörnyű dolgot tett, amivel egyrészt kétségbe ejtette a szüleit, másrészt még a felnőttek is kevesek ahhoz, hogy úrrá legyenek a helyzeten, azaz: a szex valami olyan, ami tehetetlenné és kiszolgáltatottá teszi az embert, jobb óvakodni tőle.

Az önkielégítésnek önmagában nincs káros hatása – sokkal megterhelőbb lehet a büntudat, amit körülötte keltenek. Természetesen, ahogy a gyereket a szemérmes viselkedésre neveljük, kijelölhetünk számára határokat, elmagyarázhatjuk, hogy az önkielégítést hol ne tegyék (ahogyan arra is megszoktatjuk őket, hogy különböző helyeken máshogyan „illik” viselkedni) és hol tehetik. Kínos szituációkban megpróbálhatjuk elterelni a figyelmüket, és más tevékenységgel lekötöni őket, azonban soha ne szégyenítsük meg a gyereket ezért a viselkedésért! Ha aggódunk, mert úgy látjuk, hogy az önkielégítés került a gyerek érdeklődésének, örömszerzésének a központjába és igen gyakran, szinte kényszeresen nyúl magához, akkor érdemes szakembert felkeresni, de tudnunk kell, hogy a maszturbáció csak tünet, kísérőjelensége vagy eredménye egy rossz állapotnak, de nem az előidézője. Ebben az esetben fel kell hívni a szülő figyelmét arra, hogy „a gyerek nehezen vonható be játékokba, nem igazán lehet őt lekötöni, úgy tűnik, szorong, és ennek talán egy kifejeződése lehet, hogy feltűnően sokszor maszturbál” (ahogyan más gyerekek az evés túlzásbavitelével szereznek maguknak örömet és megnyugvást). Hangsúlyozni kell, hogy

nem maga a tevékenység a problémás- ezt más gyerekek is teszik,- hanem az, amit sejtünk mögötte, a szorongást, a bezárkózást, az állandó öningerlési készletet. Mivel a szülő számára nagyon kínos lehet ez a téma, fontos, hogy a szorongás más jegyeit is hangsúlyozzuk, és ne az önkielégítésben lássuk a problémát, hanem a gyerek rossz pszichés állapotában. Próbáljuk elkerülni, hogy a gyereket emiatt büntetés érje, ne bünt vagy ferde hajlamot lássunk a viselkedés hátterében, hanem egy lelkiállapotot, amelyben segítségre van szüksége.

Felhasznált irodalom:

Bede Zsuzsanna, dr.: A pszichoszexuális fejlődés szakaszos folyamata, életkori sajátosságai
Berne, Eric: Szex a szerelemben, Osiris Kiadó, Bp. 1996.

Buda Béla, dr.: szexuális viselkedés, Jelenségek és zavarok- társadalmi és orvosi dilemmák,
Animula Kiadó, Bp. 1994.

Cole, Michael- Cole, Sheila R.: Fejlődéslélektan, Osiris Kiadó, Bp. 2003.

Freud, Sigmund: A szexuális élet pszichológiája, Cserépfalvi könyvkiadó, Bp. 1995.

Jung, C. G.: Gondolatok a szexualitásról és a szerelemről, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1995.

Lukács Dénes: Nőiség, szexualitás, freudizmus- Pszichoanalitikus tanulmányok, Animula Kiadó,
Bp. 2004.

Mollon, Phil: Szégyen és féltékenység, A háborgó mélység, Lélekben Otthon Könyvkiadó, 2004.